Διερεύνηση του ρόλου των σχολικών νοσηλευτών στα δημοτικά σχολεία: Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Σοφία Λυκοπούλου[1], Ουρανία Γεωργία Μήτση[1], Ελπινίκη Λαΐου[2]

1. Φοιτήτρια Νοσηλευτικής, Τμήμα Νοσηλευτικής Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
2. Λέκτορας (Π.Δ. 407/80), Τμήμα Νοσηλευτικής, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Εισαγωγή: Ο σχολικός νοσηλευτής προάγει την υγεία των μαθητών εντός της σφαίρας ευθύνης του, προασπίζει την ασφάλεια τους και στοχεύει στην ισορροπημένη ανάπτυξή τους. Έχει επομένως την προοπτική να συμβάλλει άμεσα στην εκτίμηση, έγκαιρη διαχείριση και πρόληψη των προβλημάτων υγείας στο σχολικό περιβάλλον.

Σκοπός: Σκοπός της παρούσας βιβλιογραφικής ανασκόπησης ήταν η διερεύνηση της σύγχρονης ερευνητικής αρθρογραφίας σχετικά με το ρόλο των σχολικών νοσηλευτών στην πρόληψη, τη διαχείριση προβλημάτων υγείας και την προαγωγή υγείας στα δημοτικά σχολεία.

Μεθοδολογία: Πραγματοποιήθηκαν αναζητήσεις ερευνητικών άρθρων στις ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων PubMed και Scopus με λέξεις κλειδιά: "primary school" και "school nurse". Κριτήρια ένταξης των άρθρων στην ανασκόπηση ήταν να περιγράφουν ερευνητικές μελέτες που αφορούσαν σε παρεμβάσεις υγείας σε δημοτικά σχολεία και το ρόλο των σχολικών νοσηλευτών, δημοσιευμένες την τελευταία δεκαετία στην αγγλική ή την ελληνική γλώσσα. Το δείγμα της παρούσας εργασίας αποτέλεσαν 13 ερευνητικά άρθρα (2012 - 2019).

Αποτελέσματα: Οι παρεμβάσεις των ερευνητικών μελετών αφορούσαν στην πρόληψη και αντιμετώπιση της παχυσαρκίας, την προαγωγή της υγιεινής των χεριών και του αντιγριπικού εμβολιασμού, την πρόληψη του σχολικού εκφοβισμού και της σεξουαλικής κακοποίησης και τη διαχείριση του σακχαρώδη διαβήτη τύπου 1 σε δημοτικά σχολεία. Περαιτέρω μελέτες διερεύνησαν τη διαχείριση του άγχους και προβλημάτων του ύπνου, την πρόληψη της ονυχοφαγίας και τη διαχείριση επιληπτικών κρίσεων στο σχολικό περιβάλλον.

Συμπεράσματα: Σύμφωνα με τη σύγχρονη επιστημονική αρθρογραφία, ο ρόλος των σχολικών νοσηλευτών στα δημοτικά σχολεία είναι δυνητικά πολυδιάστατος. Ο σχολικός νοσηλευτής μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στην προαγωγή της υγείας και στην ισορροπημένη ανάπτυξη του συγκεκριμένου σχολικού πληθυσμού.

Λέξεις Κλειδιά: Δημοτικό σχολείο, παιδιά, πρόληψη, σχολικός νοσηλευτής, υγεία

Υπεύθυνος αλληλογραφίας: Ουρανία Γεωργία Μήτση
e-mail: gwgw@hotmail.gr

Ημερομηνία υποβολής: 25/06/2022
Ημερομηνία δημοσίευσης: Ιούνιος 2023

Σημείωμα εκδότη: Η παρούσα δημοσίευση εκφράζει την προσωπική άποψη των συγγραφέων.

Αναφορά του άρθρου ως: Λυκοπούλου Σ., Μήτση Ο.Γ. & Λαΐου Ε. (2023). Διερεύνηση του ρόλου των σχολικών νοσηλευτών στα δημοτικά σχολεία: Βιβλιογραφική ανασκόπηση. *Ελληνικό Περιοδικό Νοσηλευτικής Επιστήμης* 16(2): 51-63, https://doi.org./10.24283/hjns.202325

ΒΑΣΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ

- **Ο ρόλος των σχολικών νοσηλευτών στα δημοτικά σχολεία είναι δυνητικά πολυδιάστατος**
- **Ο σχολικός νοσηλευτής μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στην προαγωγή της υγείας και στην ισορροπημένη ανάπτυξη του συγκεκριμένου σχολικού πληθυσμού**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο σχολικός νοσηλευτής προάγει την υγεία των μαθητών εντός της σφαίρας ευθύνης του, προασπίζει την ασφάλεια τους και στοχεύει στην ισορροπημένη ανάπτυξη τους με γνώμονα την υγεία, την κοινωνική ένταξη και τη σχολική πρόοδο. Οι ευθύνες του είναι ανάλογες με την κατηγορία ατόμων στην οποία προσφέρει φροντίδα και περιλαμβάνουν α) την παροχή πρώτων βοηθειών σε ατυχήματα και την αντιμετώπιση της ασθένειας στο σχολικό περιβάλλον, β) την παρακολούθηση της υγείας των μαθητών και τη λήψη μέτρων πρόληψης (π.χ. με σχεδιασμό ατομικού πλάνου φροντίδας υγείας για κάθε μαθητή, έλεγχο του βιβλιαρίου υγείας του, σχεδιασμό και εφαρμογή εμβολιασμών, περιοδικών εξετάσεων και προγραμμάτων αποκατάστασης), γ) την αγωγή υγείας και συμβουλευτική υγείας στο χώρο του σχολείου, δ) τη συμμετοχή στην εκπαίδευση σε θέματα υγείας του λοιπού σχολικού προσωπικού, ε) τη διεξαγωγή ερευνητικών προγραμμάτων με στόχο τη βελτίωση υγείας της σχολικής κοινότητας, στ) τη συμμετοχή σε επιτροπές και όργανα της σχολικής κοινότητας συνεισφέροντας σε θέματα προάσπισης της υγείας της (Αλεξανδροπούλου και συν., 2006). Ο σχολικός νοσηλευτής έχει επομένως την προοπτική να συμβάλλει άμεσα στην εκτίμηση, την έγκαιρη διαχείριση και την πρόληψη των προβλημάτων υγείας στο σχολικό περιβάλλον (Council on School Health 2008). Στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (ΗΠΑ), σχεδόν 95.000 διπλωματούχοι νοσηλευτές παρέχουν υπηρεσίες σχολικής υγείας σε περισσότερα από 52 εκατομμύρια παιδιά, με το 82% των δημόσιων σχολείων να απασχολούν ένα διπλωματούχο νοσηλευτή πλήρους ή μερικής απασχόλησης (Kubik et al 2018).

Μέσω του πολυδιάστατου ρόλου του, ο σχολικός νοσηλευτής αποτελεί πρόσωπο «κλειδί» για την αντιμετώπιση των αναγκών υγείας των μαθητών καθώς από τη θέση του διαχειρίζεται προβλήματα υγείας και καλείται να εκπαιδεύσει παιδιά σε θέματα υγείας, παρέχοντας εκπαιδευτικές ευκαιρίες για την υιοθέτηση θετικών συνηθειών υγείας, τις οποίες τα παιδιά μπορούν να διατηρήσουν στη συνέχεια σε βάθος χρόνου (Αλεξανδροπούλου και συν 2006). Οι δραστηριότητες των σχολικών νοσηλευτών στα δημοτικά σχολεία έχουν συσχετιστεί με αυξημένη παρακολούθηση των μαθητών, σχολεία υψηλότερης ποιότητας και εξοικονόμηση κόστους (Lineberry & Ickes 2014). Επίσης, οι εμπλεκόμενες ομάδες, συμπεριλαμβανομένων των δασκάλων, των διευθυντών σχολείου και των γονέων, βλέπουν το σχολικό νοσηλευτή ως ένα πολύτιμο μέλος της εκπαιδευτικής ομάδας (Σύρου και συν 2013, Lineberry & Ickes 2014). Σε συγχρονική μελέτη που πραγματοποιήθηκε σε 405 εκπαιδευτικούς δημοτικών σχολείων ελληνικού επαρχιακού νομού με σκοπό τη διερεύνηση των γνώσεων, των στάσεων και της συμπεριφοράς των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε θέματα υγιεινής σχολικού περιβάλλοντος, το 76% των συμμετεχόντων συμφώνησαν ότι ο σχολικός νοσηλευτής είναι αναγκαίος στη σχολική κοινότητα και ότι ο θεσμός του χρειάζεται να επεκταθεί σε όλο το σχολικό πληθυσμό (Σύρου και συν 2013). Επίσης, σε ποιοτική μελέτη που πραγματοποιήθηκε σε δείγμα 14 διευθυντών δημοτικού σχολείου στην Αγγλία, οι συμμετέχοντες έκριναν απαραίτητη την παρουσία σχολικού νοσηλευτή για τη διαχείριση προβλημάτων δημόσιας υγείας όπως η παιδική παχυσαρκία (Howard-Drake & Halliday 2016).

Σκοπός της παρούσας βιβλιογραφικής ανασκόπησης ήταν η διερεύνηση του ρόλου των σχολικών νοσηλευτών στην πρόληψη, τη διαχείριση προβλημάτων υγείας και την προαγωγή της υγείας στα δημοτικά σχολεία και η ανάδειξη βασικών πεδίων μελέτης της σύγχρονης διεθνούς νοσηλευτικής έρευνας στα δημοτικά σχολεία.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Διενεργήθηκε αναζήτηση στις ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων PubMed και Scopus με λέξεις κλειδιά: “primary school” και “school nurse”. Ως κριτήρια ένταξης των μελετών στην παρούσα βιβλιογραφική ανασκόπηση ορίστηκαν: να πρόκειται για πρωτογενείς ερευνητικές μελέτες που αφορούσαν σε παρεμβάσεις υγείας σε δημοτικά σχολεία (primary schools) και το ρόλο των σχολικών νοσηλευτών, δημοσιευμένες την τελευταία δεκαετία στην αγγλική ή την ελληνική γλώσσα. Κριτήρια αποκλεισμού ήταν η μη συμπερίληψη παιδιών δημοτικού σχολείου στη μελέτη, η απουσία αναφοράς στο ρόλο

του σχολικού νοσηλευτή, ανασκοπικά άρθρα, μελέτες δημοσιευμένες υπό τη μορφή μεταπτυχιακών και διδακτορικών διατριβών, καθώς και περιλήψεις μελετών που παρουσιάστηκαν σε συνέδρια. Οι τίτλοι και οι περιλήψεις των άρθρων που εντοπίστηκαν από την ηλεκτρονική αναζήτηση ελέγχθηκαν σε αντιπαραβολή με τα κριτήρια επιλεξιμότητας. Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε ανασκόπηση των πλήρων κειμένων των τίτλων που θεωρήθηκαν σχετικοί με το σκοπό της εργασίας βάσει των κριτηρίων επιλεξιμότητας. Οι λόγοι αποκλεισμού των μελετών καταγράφηκαν για τα πλήρη κείμενα.

Η ηλεκτρονική αναζήτηση απέδωσε συνολικά 111 τίτλους από τους οποίους 48 κρίθηκαν επιλέξιμοι για ανάγνωση του πλήρους κείμενου του άρθρου. Κατόπιν ανάγνωσης του πλήρους κειμένου σε αντιπαραβολή με τα κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού, 13 μελέτες κρίθηκαν επιλέξιμες και συμπεριελήφθησαν στην παρούσα συστηματική ανασκόπηση. Τα βήματα που ακολουθήθηκαν για την επιλογή άρθρων απεικονίζονται στο διάγραμμα ροής στο Σχήμα 1. Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε αφηγηματική σύνθεση των αποτελεσμάτων των μελετών που πληρούσαν τα κριτήρια ένταξης.

Σχήμα 1. Διάγραμμα ροής

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Το δείγμα της παρούσας εργασίας αποτέλεσαν 13 ερευνητικά άρθρα δημοσιευμένα τη χρονική περίοδο 2012 - 2019. Τρεις από τις μελέτες προέρχονταν από την Ευρώπη, τέσσερις από τις ΗΠΑ, τρεις από την Ασία, δύο από την Αυστραλία και μία από την Αφρική. Οι παρεμβάσεις των ερευνητικών μελετών αφορούσαν στην πρόληψη και αντιμετώπιση της παχυσαρκίας, την προαγωγή της υγιεινής των χεριών και του αντιγριπικού εμβολιασμού, την πρόληψη του σχολικού εκφοβισμού και της σεξουαλικής κακοποίησης και τη διαχείριση του σακχαρώδη διαβήτη τύπου 1 σε δημοτικά σχολεία. Περαιτέρω μελέτες διερεύνησαν τη διαχείριση του άγχους και προβλημάτων του ύπνου και τη διαχείριση επιληπτικών κρίσεων στο σχολικό περιβάλλον. Τα κύρια χαρακτηριστικά των μελετών που συμπεριλήφθησαν στην ανασκόπηση συνοψίζονται στον πίνακα 1.

Σχολικοί νοσηλευτές και παιδική παχυσαρκία

Η παιδική παχυσαρκία αποτελεί αυξανόμενο πρόβλημα μεταξύ των παιδιών σχολικής ηλικίας και, σύμφωνα με την ερευνητική βιβλιογραφία, η πρόληψη σε σχολικό επίπεδο φαίνεται να είναι αποτελεσματική, με την έγκαιρη ανίχνευση και εξατομικευμένη και διαρκή παροχή υποστήριξης στο παιδί και την οικογένεια του να αποτελούν ακρογωνιαίους λίθους διαχείρισής της (Häkkänen et al 2018). Μια αναδρομική μελέτη που πραγματοποιήθηκε στη Φιλανδία σε 172 μαθητές που είχαν υπάρξει παχύσαρκοι τουλάχιστον μία φορά κατά τη διάρκεια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης τους διερεύνησε τον τρόπο που οι σχολικοί νοσηλευτές και ιατροί των σχολείων αναγνώρισαν την παχυσαρκία, αλλά και πώς προσέφεραν παρεμβάσεις διαχείρισης της στο δημοτικό σχολείο. Τα αποτελέσματα της μελέτης έδειξαν ότι από τα παχύσαρκα παιδιά, το 96% συμμετείχε σε ετήσιες αξιολογήσεις νοσηλευτών περισσότερο από δύο φορές κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους (Häkkänen et al 2018). Οι ερευνητές της μελέτης βρήκαν ότι οι σχολικοί νοσηλευτές είχαν ταυτοποιήσει επαρκώς το υπερβολικό βάρος και τη παχυσαρκία στο μελετώμενο δείγμα. Ωστόσο, διαπίστωσαν ανάγκη για βελτίωση της εφαρμογής θεραπευτικών πλάνων για την παχυσαρκία στο μελετώμενο πληθυσμό καθώς παρατηρήθηκε ανεπαρκής εμπλοκή των γονέων στη δημιουργία των θεραπευτικών πλάνων, καθώς και ανεπάρκειες στη δημιουργία και τη στοχοθεσία των θεραπευτικών πλάνων παρά τις σχετικές φιλανδικές εθνικές συστάσεις (Häkkänen et al 2018).

Οι σχολικές παρεμβάσεις που στοχεύουν στην αντιμετώπιση της παιδικής παχυσαρκίας και των συμπεριφορών που σχετίζονται με το βάρος των παιδιών σχολικής ηλικίας έχουν ως επί το πλείστον μελετήσει στρατηγικές πρωτογενούς πρόληψης, ωστόσο τα αυξανόμενα επίπεδα σοβαρής παιδικής παχυσαρκίας και η επιδείνωση των ανισοτήτων ανά φυλή και εθνικότητα αποτελούν επιτακτικούς λόγους για να εξεταστούν σχολικά προγράμματα που αποσκοπούν στην πρόληψη της εξέλιξης και στην υποστήριξη της ύφεσης της παιδικής παχυσαρκίας (δευτερογενής πρόληψη) (Kubik et al 2018). Για τους λόγους αυτούς, οι Kubik et al (2018) ανέπτυξαν και περιέγραψαν ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα δευτερογενούς πρόληψης της παχυσαρκίας διάρκειας εννέα μηνών για την υποστήριξη υπέρβαρων και παχύσαρκων παιδιών δημοτικού σχολείου και των οικογενειών τους, το οποίο παρέχουν σχολικοί νοσηλευτές. Το πρόγραμμα αυτό βρίσκεται υπό αξιολόγηση μέσω τυχαιοποιημένης ελεγχόμενης δοκιμής σε δείγμα 132 μαθητών δημοτικού σχολείου και των γονέων τους και περιλαμβάνει αξιολογήσεις 12 και 24 μήνες μετά την τυχαιοποίηση των συμμετεχόντων. Αποτελείται από επισκέψεις σχολικού νοσηλευτή στο σπίτι των παιδιών, ομαδικές συναντήσεις για τα παιδιά εκτός των σχολικών ωρών (με ανάγνωση εκπαιδευτικών κόμικς, ομαδικές συμπεριφορικές δραστηριότητες, καθορισμό ατομικών στόχων και άσκηση φυσικής δραστηριότητας) και ομαδικές συναντήσεις των γονέων. Ένα βασικό χαρακτηριστικό του εν λόγω προγράμματος είναι ότι όλα τα στοιχεία του εφαρμόζονται από τον ίδιο σχολικό νοσηλευτή, προωθώντας τη δημιουργία σχέσεων με την πάροδο του χρόνου μεταξύ αυτού και των μελετώμενων δυάδων παιδιών/γονέων. Στα πλαίσια του μελετώμενου προγράμματος, οι σχολικοί νοσηλευτές επισκέπτονται τέσσερεις φορές το χρόνο στο σπίτι κάθε μαθητή και παρέχουν υποστήριξη και καθοδήγηση προσαρμοσμένη στις ειδικούς σκοπούς και προτεραιότητες που έχουν οριστεί από τους ίδιους τους συμμετέχοντες για την αλλαγή συμπεριφορών τους που σχετίζονται με το βάρος του παιδιού. Το πρόγραμμα εστιάζει στο σωστό τρόπο υγιεινής διατροφής αλλά και στην αλλαγή συμπεριφοράς σε σχέση με τις προηγούμενες διατροφικές συνήθειες και αναμένεται να αποτελέσει ένα νέο μοντέλο δευτερογενούς πρόληψης της παιδικής παχυσαρκίας σε δημοτικά σχολεία (Kubik et al 2018).

Σχολικοί νοσηλευτές και υγιεινή των χεριών

Το πλύσιμο των χεριών είναι από τα πιο απλά και οι πιο οικονομικά αποδοτικά μέτρα για την πρόληψη μεταδοτικών ασθενειών και οι σχολικοί νοσηλευτές μπορούν να συμβάλουν ουσιαστικά στη βελτίωση των πρακτικών πλυσίματος των χεριών στο σχολικό περιβάλλον (Oncu

et al 2018, Mbakaya & Lee 2019). Οι Oncu et al (2018) πραγματοποίησαν τυχαιοποιημένη ελεγχόμενη δοκιμή σε δείγμα 96 μαθητών δημοτικού σχολείου, όπου συγκρίθηκαν δύο νέες εκπαιδευτικές προσεγγίσεις για σχολικούς νοσηλευτές - με χρήση φθορίζοντος τζελ ή διαδραστική εκπαίδευση με μια ομάδα ελέγχου που δεν έλαβε εκπαίδευση. Η αποτελεσματικότητα πλυσίματος των χεριών αξιολογήθηκε πριν και μετά τις παρεμβάσεις με χρήση ερωτηματολογίου που δημιούργησαν οι ερευνητές και οπτικών αξιολογήσεων του πλυσίματος των χεριών με χρήση φθορίζοντος τζελ, λάμπας υπεριώδους ακτινοβολίας και λήψης φωτογραφιών. Στην ομάδα που εκπαιδεύτηκε με τη χρήση φθορίζοντος τζελ, οι ερευνητές έδειξαν φωτογραφίες όπου τα παιδιά μπορούσαν να δουν τα σημεία των χεριών τους που δεν είχαν πλύνει επαρκώς και τους εξήγησαν ότι στα σημεία αυτά παρέμεναν μικρόβια και ότι το σωστό πλύσιμο χεριών μπορεί να αφαιρέσει τα μικρόβια αυτά. Η ομάδα διαδραστικής εκπαίδευσης επιπλέον παρακολούθησε μια παρουσίαση PowerPoint 30 λεπτών σχετικά με τον ορισμό και τα είδη των μικροβίων, τις ασθένειες που προκαλούν και τη σημασία του πλυσίματος των χεριών στην πρόληψη των ασθενειών. Στη συνέχεια, συμμετείχαν σε μια δραστηριότητα πλυσίματος των χεριών σύμφωνα με την τεχνική που προτείνει ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας και κάθε μαθητής έπλυνε τα χέρια του σύμφωνα με την τεχνική αυτή υπό την παρακολούθηση των ερευνητών. Η αποτελεσματικότητα του πλυσίματος των χεριών αυξήθηκε τόσο στην ομάδα εκπαίδευσης με χρήση φθορίζοντος τζελ όσο και στην ομάδα διαδραστικής εκπαίδευσης, όμως μόνο στην ομάδα διαδραστικής εκπαίδευσης παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στα σκορ των φωτογραφιών των χεριών των συμμετεχόντων πριν και μετά την παρέμβαση για όλες τις μελετώμενες περιοχές των χεριών.

Επιπρόσθετα, οι Mbakaya & Lee (2019) πραγματοποίησαν ποιοτική μελέτη σε δείγμα 37 ατόμων, συμπεριλαμβανομένων μαθητών δημοτικών σχολείων, σχολικού προσωπικού και γονέων, που συμμετείχαν σε ένα σχολικό πρόγραμμα προαγωγής της υγιεινής χεριών διάρκειας έξι μηνών που υλοποιήθηκε από σχολικούς νοσηλευτές. Σκοπός της μελέτης ήταν η διερεύνηση των εμπειριών των συμμετεχόντων στο πρόγραμμα, το οποίο αποτελείτο από ενσωμάτωση ενός πρωτοκόλλου υγιεινής των χεριών στο σχολικό πρόγραμμα σπουδών, παροχή κατάλληλων εγκαταστάσεων πλυσίματος των χεριών, εκπαίδευση των δασκάλων, εκπαιδευτικές ομιλίες στους μαθητές, ανάπτυξη υπενθυμίσεων και πόστερ σχετικά με τη συνιστώμενη τεχνική πλυσίματος των χεριών και επαναλαμβανόμενες επιδείξεις της. Οι ερευνητές διεξήγαγαν συζητήσεις με δέκα ομάδες επικέντρωσης (focus groups). Τα αποτελέσματα της θεματικής ανάλυσης των λεγόμενων των συμμετεχόντων έδειξαν ότι η εφαρμογή του προγράμματος ήταν εφικτή και αποδεκτή από τους μαθητές, το προσωπικό των σχολείων και τους γονείς και ανέδειξαν τη «δέσμευση» των εμπλεκόμενων, τον «επιμερισμός των ευθυνών» μεταξύ σχολείου, σπιτιού και κοινότητας , τη «διάδοση καλών πρακτικών» και την «εκτίμηση των προτερημάτων» του προγράμματος ως αποτελεσματικές στρατηγικές και πόρους που οι σχολικοί νοσηλευτές θα πρέπει να επιστρατεύουν στην εφαρμογή δραστηριοτήτων προαγωγής της υγιεινής των χεριών (Mbakaya & Lee 2019).

Τέλος, η ονυχοφαγία είναι μια συνήθεια που μπορεί να οδηγήσει σε ποικίλα συναισθηματικά, ιατρικά και οδοντιατρικά προβλήματα, την οποία οι σχολικοί νοσηλευτές είναι σε θέση να εντοπίσουν στα αρχικά της στάδια (Gür et al 2018). Μια οιονεί πειραματική μελέτη που πραγματοποιήθηκε στην Τουρκία από τους Gür et al (2018) σε δείγμα 299 μαθητών δημοτικού σχολείου μελέτησε την αποτελεσματικότητα ενός εκπαιδευτικού προγράμματος το οποίο βασίστηκε στο Μοντέλο Προαγωγής της Υγείας της Nola Pender με στόχο να αλλάξει τις συνήθειες ονυχοφαγίας των μαθητών. Το πρόγραμμα διεξήχθη από σχολικούς νοσηλευτές, διήρκεσε έξι εβδομάδες και συμπεριελάμβανε αξιολογήσεις των συμπεριφορών ονυχοφαγίας των μαθητών και εκπαιδευτικές συνεδρίες με τους μαθητές και τις οικογένειές τους. Για την αξιολόγηση της συμπεριφοράς των μαθητών χρησιμοποιήθηκαν μια φόρμα παρατήρησης και ένα διάγραμμα παρακολούθησης των νυχιών που εφαρμόστηκαν πριν και μετά την εφαρμογή της εκπαιδευτικής παρέμβασης. Μετά το πέρας της παρέμβασης, οι μαθητές δήλωσαν σε στατιστικά σημαντικά μεγαλύτερο ποσοστό ότι δεν δάγκωσαν τα νύχια τους τη μέρα που ερωτήθηκαν και ότι έκοψαν τα νύχια τους εκείνο το σαββατοκύριακο, σε σύγκριση με πριν από την παρέμβαση. Επίσης, δήλωσαν σε στατιστικά σημαντικά μικρότερο ποσοστό ότι τράβηξαν/έφαγαν τα νύχια τους, τράβηξαν το δέρμα των νυχιών τους, κάποια παρανυχίδα αιμορράγησε, σε σύγκριση με πριν από την παρέμβαση. Παράλληλα, βάσει των παρατηρήσεων που καταγράφηκαν, το ποσοστό των μαθητών με ελάχιστο ένα μη φυσιολογικό δάχτυλο από 83,9% μειώθηκε στατιστικά σημαντικά στο 6% μετά την παρέμβαση (Gür et al 2018).

Σχολικοί νοσηλευτές και θέματα κακοποίησης

Ο σχολικός εκφοβισμός (bullying) είναι η πιο κοινή

μορφή βίας στις σύγχρονες κοινωνίες, με ένα στα τέσσερα παιδιά στις ΗΠΑ να βιώνει εκφοβισμό κατά τη σχολική χρονιά (National Center for Education Statistics 2015, cited in Fisher et al 2018). Οι σχολικοί νοσηλευτές και οι δάσκαλοι μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στις πρωτοβουλίες κατά του σχολικού εκφοβισμού καθώς η πλειοψηφία του εκφοβισμού συμβαίνει στους χώρους του σχολείου. Για το λόγο αυτό, οι Fisher et al (2018) ανέπτυξαν και αξιολόγησαν ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα ευαισθητοποίησης και πρόληψης για σχολικούς νοσηλευτές και δασκάλους δημοτικών σχολείων που περιελάμβανε μια εκπαιδευτική συνεδρία σχετικά με το σχολικό εκφοβισμό (πώς ορίζεται, αναγνώριση πρώιμων προειδοποιητικών σημείων, στρατηγικές πρόληψης, ο ρόλος των εκπαιδευτών στην πρόληψη), τη διαχείριση μελλοντικών περιστατικών εκφοβισμού και τη χρήση ενός σταθμισμένου εργαλείου ανίχνευσης του - του Ερωτηματολογίου Αλληλεπίδρασης Συνομηλίκων στο Δημοτικό Σχολείο (PIPSQ). Όλοι οι εκπαιδευόμενοι απάντησαν σε ένα ερωτηματολόγιο αξιολόγησης των γνώσεων τους για τον σχολικό εκφοβισμό πριν και μετά τη συμμετοχή τους στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Επίσης, οι δάσκαλοι διένειμαν το ερωτηματολόγιο PIOSQ σε δείγμα 174 μαθητών πέμπτης τάξης των σχολείων τους. Τα αποτελέσματα της μελέτης έδειξαν ότι το συγκεκριμένο πρόγραμμα οδήγησε σε αύξηση των γνώσεων των δασκάλων, η οποία όμως δεν ήταν στατιστικά σημαντική. Το ερωτηματολόγιο PIPSQ φάνηκε να ανιχνεύει επαρκώς την ύπαρξη θυματοποίησης και σχολικού εκφοβισμού και οι δάσκαλοι και οι σχολικοί νοσηλευτές δήλωσαν γενικά ικανοποιημένοι με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Οι συμμετέχοντες στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα συνέστησαν την ένταξη σε αυτό περισσότερων πληροφοριών σχετικά με μέτρα παρέμβασης και τρόπους διαχείρισης τόσο των γονέων των παιδιών που υφίστανται εκφοβισμό όσο και των γονέων των παιδιών που συμμετέχουν στον εκφοβισμό άλλων (Fisher et al 2018).

Μια άλλη μορφή κακοποίησης, που αποτελεί διαδεδομένο κοινωνικό πρόβλημα παγκοσμίως και απειλεί την υγεία και την ευεξία των παιδιών, είναι η σεξουαλική κακοποίηση, με επιδημιολογικές μελέτες να αναφέρουν ότι περίπου 15-32% των γυναικών και 5-16% των ανδρών έχουν βιώσει τουλάχιστον ένα επεισόδιο σεξουαλικής κακοποίησης κατά τη διάρκεια της παιδικής τους ηλικίας (Whealin & Barnett 2015, cited in Kim & Kang 2017). Στα πλαίσια μιας οιονεί πειραματικής μελέτης στην Κορέα, οι Kim & Kang (2017) διερεύνησαν την αποτελεσματικότητα ενός εκπαιδευτικού προγράμματος πρόληψης της παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης που εφαρμόστηκε από σχολικό νοσηλευτή σε 39 μαθητές ενός δημοτικού σχολείου, χρησιμοποιώντας ως ομάδα ελέγχου 50 μαθητές από δύο δημοτικά σχολεία που δεν παρακολούθησαν το πρόγραμμα. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα περιελάμβανε χρήση σύντομων σεναρίων παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης βασισμένων σε αληθινά περιστατικά, παιχνίδι ρόλων, ομαδικές συζητήσεις, παιχνίδια κουίζ και διαλέξεις. Αποτελείτο από έξι εβδομαδιαίες συνεδρίες 40 λεπτών που επικεντρώθηκαν σε έξι υποκατηγορίες: στην έννοια της παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης, στα «καλά» και «άσχημα» συναισθήματα, στην αναγνώριση επισφαλών καταστάσεων, σε δεξιότητες αντιμετώπισης, στην ανταπόκριση με κατάλληλο τρόπο και στις ενέργειες που πρέπει να γίνουν αν συμβεί σεξουαλική κακοποίηση. Ερωτηματολόγια αξιολόγησης της ικανότητας των μαθητών ως προς γνώσεις και συμπεριφορές αυτοπροστασίας σχετικά με τη σεξουαλική κακοποίηση δόθηκαν τόσο στην ομάδα παρέμβασης όσο και στην ομάδα ελέγχου πριν και μετά την εφαρμογή της εκπαίδευσης. Από τη σύγκριση των σκορ των μαθητών στα ερωτηματολόγια αξιολόγησης, δε βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων ως προς τις γνώσεις για τη σεξουαλική κακοποίηση ($p=0.064$) όμως βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς τις συμπεριφορές αυτοπροστασίας ($p=0.010$) και τη συνολική τους ικανότητα ($p=0.001$), με την ομάδα παρέμβασης να υπερέχει (Kim & Kang 2017). Οι συγγραφείς της μελέτης πρότειναν την επέκταση των προγραμμάτων πρόληψης της σεξουαλικής κακοποίησης με τη συμπερίληψη δασκάλων και γονέων και συνέστησαν τη χρήση σχολικών νοσηλευτών για την υλοποίησή τους.

Σχολικοί νοσηλευτές και διαχείριση προβλημάτων άγχους και ύπνου

Οι αγχώδεις διαταραχές είναι συχνές στα παιδιά επηρεάζοντας σοβαρά τη λειτουργικότητά τους και, επειδή χαρακτηριστικό σύμπτωμα άγχους αποτελούν τα παράπονα για σωματικά προβλήματα, τα παιδιά που υποφέρουν από άγχος συχνά ζητούν τη βοήθεια των σχολικών νοσηλευτών (Muggeo et al 2017). Οι Muggeo et al (2017) πραγματοποίησαν μελέτη σκοπιμότητας προκειμένου να διερευνήσουν τη σκοπιμότητα ανάπτυξης μιας σύντομης παρέμβασης από σχολικούς νοσηλευτές που αποτελείτο από εκπαίδευση μαθητών δημοτικού σχολείου με υψηλά επίπεδα άγχους και των γονέων τους ως προς τη φύση του άγχους, το μοντέλο της γνωστικής συμπεριφορικής θεραπείας και στρατηγικές παρέμβασης, χαλάρωσης και επίλυσης προβλημάτων. Τα συμπτώματα άγχους των

παιδιών, η λειτουργικότητά τους και η ακαδημαϊκή τους συμπεριφορά αξιολογήθηκαν με χρήση σταθμισμένων εργαλείων πριν και μετά την παρέμβαση. Παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικές μειώσεις του άγχους των μαθητών και των σωματικών συμπτωμάτων τους τόσο από τους ίδιους τους μαθητές όσο και από τους γονείς τους. Επίσης, παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντική αύξηση στα σκορ συνολικής λειτουργικότητας των παιδιών και στατιστικά σημαντικές μειώσεις των προβλημάτων συγκέντρωσης τους ενώ οι μέρες μερικής ή πλήρους απουσίας τους από το σχολείο τις τελευταίες δύο εβδομάδες πριν από τις αξιολογήσεις μειώθηκαν. Οι ερευνητές συμπέραναν ότι η συγκεκριμένη παρέμβαση είναι δυνητικά χρήσιμη και συνέστησαν τη διεξαγωγή τυχαιοποιημένης ελεγχόμενης δοκιμής για περαιτέρω αξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς της (Muggeo et al 2017).

Επιπρόσθετα, οι σχολικοί νοσηλευτές των δημοτικών σχολείων έχουν την προοπτική να συνεισφέρουν στην αντιμετώπιση των προβλημάτων ύπνου των παιδιών της αντίστοιχης ηλικίας. Οι Paton et al (2017) πραγματοποίησαν μικτή μελέτη σκοπιμότητας με συλλογή ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων από δείγμα 24 σχολικών νοσηλευτών δημοτικού σχολείου στην Αυστραλία με σκοπό τη διερεύνηση της σκοπιμότητας της εκπαίδευσης των σχολικών νοσηλευτών για την εφαρμογή μιας σύντομης συμπεριφορικής παρέμβασης διαχείρισης προβλημάτων ύπνου σε παιδιά δημοτικού. Η εκπαίδευση που έλαβαν οι συμμετέχοντες αποτελείτο από δύο τρίωρες συνεδρίες από παιδίατρο με ειδικό στη διαχείριση προβλημάτων ύπνου στα παιδία και περιελάμβανε παροχή πληροφοριών σχετικά με τον φυσιολογικό παιδικό ύπνο, την υγιεινή του ύπνου, τεκμηριωμένες συμπεριφορικές στρατηγικές παρέμβασης, την εξατομίκευση των στρατηγικών ύπνου στις οικογένειες και τη χρήση λιστών ελέγχου και δραστηριοτήτων που πρέπει να εξασκούνται. Τα επίπεδα αντιληπτής επάρκειας και αυτοπεποίθησης των νοσηλευτών σχετικά με τη διαχείριση των προβλημάτων ύπνου των παιδιών μετά την συμμετοχή τους στην εκπαίδευση της μελέτης ήταν στατιστικά σημαντικά υψηλότερα και τα ευρήματα της μελέτης υποστηρίζουν τη σκοπιμότητα παροχής της συγκεκριμένης παρέμβασης από σχολικούς νοσηλευτές για τη αντιμετώπιση προβλημάτων ύπνου των παιδιών που φοιτούν σε δημοτικά σχολεία (Paton et al 2017).

Σχολικοί νοσηλευτές και άλλα θέματα υγείας

Συμπληρωματικά θέματα που καλούνται να διαχειριστούν οι σχολικοί νοσηλευτές αφορούν τη φροντίδα παιδιών που ζουν με σακχαρώδη διαβήτη, την εφαρμογή εμβολιασμών και τη διαχείριση επιληπτικών κρίσεων στο σχολικό περιβάλλον. Ενδεικτικά, οι Marks et al (2018) πραγματοποίησαν ποιοτική μελέτη με χρήση ημι-δομημένων συνεντεύξεων με συμμετέχοντες 13 εκπαιδευτές διαβήτη με σκοπό διερεύνηση των εμπειριών τους σχετικά με τη διευκόλυνση της χρήσης της εντατικής θεραπείας με ινσουλίνη σε παιδιά με σακχαρώδη διαβήτη τύπου 1 στις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου στην Αυστραλία. Οι συμμετέχοντες δήλωσαν ότι προσεγγίσεις που διευκολύνουν την εντατική θεραπεία με ινσουλίνη τα πρώτα χρόνια του δημοτικού σχολείου είναι η κανονικοποίηση της κατά τη διάγνωση, η χρήση απλών πλάνων φροντίδας και θεραπείας με αντλία ινσουλίνης, η παροχή προτεραιότητας στη σχολική υποστήριξη και η συνεργασία με τους σχολικούς νοσηλευτές και γονείς (Marks et al 2018).

Επίσης, οι Szilagyi et al (2019) πραγματοποίησαν τυχαιοποιημένη κλινική δοκιμή σε 32 δημοτικά σχολεία της Νέας Υόρκης προκειμένου να αξιολογήσουν την αποτελεσματικότητα μιας παρέμβασης υπενθύμισης του εμβολιασμού των παιδιών για τη γρίπη με αποστολή μηνυμάτων κινητής τηλεφωνίας στους γονείς τους. Στα πλαίσια της μελέτης, σχολικοί νοσηλευτές έστειλαν μηνύματα κειμένου σε γονείς παιδιών σε 32 δημοτικά σχολεία, που άνηκαν στην ομάδα παρέμβασης, για να τους υπενθυμίσουν την ανάγκη να εμβολιαστούν τα παιδιά τους για γρίπη, ενώ στους γονείς των παιδιών στα σχολεία της ομάδας ελέγχου δεν εστάλησαν αντίστοιχα μηνύματα. Εστάλησαν 16.665 μηνύματα σε 5.623 τηλεφωνικούς αριθμούς. Ωστόσο, η προσθήκη της αποστολής των μηνυμάτων υπενθύμισης δεν είχε επίδραση στα ποσοστά εμβολιασμού των παιδιών για γρίπη σε σχέση με την ομάδα ελέγχου (Szilagyi et al 2019).

Η διαχείριση της επιληψίας στο σχολικό περιβάλλον αποτελεί ένα ακόμα μείζον πρόβλημα στο σχολικό περιβάλλον καθώς το εκπαιδευτικό προσωπικό των σχολείων δεν μπορεί αναγνωρίσει και να διαχειριστεί πάντα επιτυχώς τις εκδηλώσεις μιας επιληπτικής κρίσης, ενώ η προετοιμασία σχεδίου έκτακτης ανάγκης από το σχολικό νοσηλευτή για το χειρισμό των επιληπτικών κρίσεων μπορεί να επιτρέψει στο προσωπικό του σχολείου να ανταποκριθεί σε τέτοια περιστατικά (Toli et al 2013). Σε συγχρονική μελέτη που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα χρησιμοποιώντας ερωτηματολόγιο σε δείγμα 1404 δασκάλων δημόσιων δημοτικών σχολείων από όλους τους νομούς της χώρας, πραγματοποιήθηκε διερεύνηση των γνώσεων των Ελλήνων εκπαιδευτικών σχετικά με τα ατυχήματα που προκαλούνται από την επιληψία. Τα αποτελέσματα της μελέτης έδειξαν ότι οι γνώσεις των εκπαι-

δευτικών εμφανίζονταν ελλιπείς με αποτέλεσμα να μη μπορούν πάντα να αναγνωρίσουν τις εκδηλώσεις μιας επιληπτικής κρίσης ή τον τραυματισμό που προκαλούσε αυτή και ορισμένες φορές χρησιμοποιούσαν λανθασμένους ή και επικίνδυνους χειρισμούς κατά τη διάρκεια των κρίσεων. Η παρουσία σχολικού νοσηλευτή θεωρείτο ουσιώδης από 97% των συμμετεχόντων ωστόσο 33% δήλωσαν ότι δεν λάμβαναν ικανοποιητικές πληροφορίες για θέματα υγείας από τους σχολικούς νοσηλευτές, κυρίως λόγω έλλειψης χρόνου (Toli et al 2013).

Σχολικοί νοσηλευτές και συνεργατική μάθηση

Οι σχολικοί νοσηλευτές όπως και οι δάσκαλοι τείνουν να δουλεύουν μόνοι και συχνά βιώνουν έλλειψη ισορροπίας μεταξύ των απαιτήσεων του εργασιακού τους περιβάλλοντος και της δυνατότητάς τους να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις αυτές όμως η μάθηση μέσω συνεργασίας ομότιμων (peer collaboration) μπορεί να έχει θετική επίδραση στον τομέα αυτόν (Nordentoft & Wistoft 2012). Οι Nordentoft & Wistoft (2012) πραγματοποίησαν ποιοτική μελέτη με τη συμμετοχή σχολικών νοσηλευτών δημοτικών σχολείων με χρήση 12 workshop, εφαρμογή δύο ερωτηματολογίων και πέντε ομάδων επικέντρωσης με σκοπό τη διερεύνηση της συνεργασία μεταξύ ομότιμων και των τρόπων που αυτή επηρεάζει την ικανότητα των σχολικών νοσηλευτών να μάθουν και να αναπτύξουν τις ικανότητές τους. Τα αποτελέσματα της μελέτης έδειξαν ότι η συνεργασία μεταξύ των σχολικών νοσηλευτών επιτρέπει τη μάθηση και την ικανότητά τους να προβληματιστούν για την πρακτική, την επικοινωνία με τους συναδέλφους και με τα παιδιά καθώς και την ανάπτυξη νέων καινοτόμων προσεγγίσεων στο σχολικό περιβάλλον. Η μέθοδος αυτή, ωστόσο, απαιτεί χρόνο και ενέργεια και η εισαγωγή της συνεργασίας σε μια εργασιακή κουλτούρα στην οποία οι νοσηλευτές των σχολείων εργάζονται παραδοσιακά αυτόνομοι υπό εργασιακές και χρονικές πιέσεις, μπορεί να αποτελέσει πρόκληση (Nordentoft & Wistoft 2012).

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Σύμφωνα με τη σύγχρονη επιστημονική αρθρογραφία, ο ρόλος των σχολικών νοσηλευτών στα δημοτικά σχολεία είναι δυνητικά πολυδιάστατος. Η παρούσα ανασκόπηση εντόπισε παρεμβάσεις που αφορούσαν στην πρόληψη και αντιμετώπιση της παχυσαρκίας, στην προαγωγή της υγιεινής των χεριών και του αντιγριπικού εμβολιασμού, στην πρόληψη του σχολικού εκφοβισμού και της σεξουαλικής κακοποίησης, στη διαχείριση του σακχαρώδη διαβήτη τύπου 1, του άγχους και προβλημάτων του ύπνου των μαθητών δημοτικού και στην πρόληψη της ονυχοφαγίας. Σε συμφωνία με τη συστηματική ανασκόπηση των Lineberry & Ickes (2014), οι παρεμβάσεις των σχολικών νοσηλευτών στα δημοτικά σχολεία μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε τέσσερις βασικούς τομείς α) της προαγωγής της υγείας και της πρόληψης των ασθενειών, β) της διαλογής και αντιμετώπισης οξέων προβλημάτων (π.χ. τραυματισμοί και μολυσματικές ασθένειες), γ) της διαχείρισης χρόνιων παθήσεων (π.χ. σακχαρώδης διαβήτης τύπου 1) και δ) της ψυχοκοινωνικής στήριξης.

Οι μελέτες που συμπεριλήφθηκαν ανέδειξαν πολλές βασικές δραστηριότητες των σχολικών νοσηλευτών στα δημοτικά σχολεία που μπορούν να περιγραφούν ως προαγωγή της υγείας και πρόληψη της ασθένειας, συμπεριλαμβανομένης της εκπαίδευσης μαθητών και του προσωπικού των σχολείων αυτών, του ελέγχου του δείκτη μάζας σώματος, καθώς και την παρακολούθηση και χορήγηση εμβολιασμών. Ειδικά για την ανάπτυξη παρεμβάσεων αντιμετώπισης της παιδικής παχυσαρκίας, οι μέχρι τώρα μελέτες συμφωνούν ότι τα σχολεία θα πρέπει να εξετάσουν το ενδεχόμενο συμμετοχής των σχολικών νοσηλευτών ως βασικών παραγόντων, λόγω της συνεχιζόμενης σχέσης τους με τους μαθητές και τις οικογένειες τους, της συνεχούς παρουσίας τους στα σχολεία και της χωρίς κόστος προσβασιμότητας τους στους μαθητές (Schroeder et al 2016). Ωστόσο, ο σχεδιασμός παρεμβάσεων θα πρέπει να βασίζεται στα τεκμήρια της διαθέσιμης σύγχρονης ερευνητικής γνώσης π.χ. οι αποτελεσματικές παρεμβάσεις που οδηγούν σε βελτίωση του σωματικού βάρους μεταξύ των παιδιών με παχυσαρκία συνήθως απαιτούν ≥26 ώρες επαφής (O' Connor et al 2017).

Η παρούσα ανασκόπηση ανέδειξε τον πολυδιάστατο και πολύτιμο ρόλο των σχολικών νοσηλευτών στη διαχείριση ενός ευρέος φάσματος θεμάτων υγείας. Η σημασία της συνεργασίας των σχολικών νοσηλευτών με τους γονείς των παιδιών και τους εκπαιδευτικούς του εκάστοτε σχολείου αποτέλεσε κοινό μήνυμα σε πολλές από τις συμπεριληφθείσες μελέτες. Επίσης, και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί φαίνεται να προσδίνουν αξία στην ύπαρξη του σχολικού νοσηλευτή στο χώρο του δημοτικού σχολείου (Σύρου και συν 2013, Toli et al 2013, Howard-Drake & Halliday 2015). Ωστόσο, η παρούσα ανασκόπηση διαθέτει περιορισμούς και τα αποτελέσματά της θα πρέπει να αξιολογηθούν με κριτική προσέγγιση καθώς η πλειοψηφία των μελετών που βρέθηκαν βασίζονταν σε μικρά δείγματα συμμετεχόντων και μεθοδολογικά «αδύναμους» ερευνητικούς σχεδιασμούς. Η μελλοντική

νοσηλευτική έρευνα στο πεδίο της μελέτης της αποτελεσματικότητας των παρεμβάσεων υγείας από σχολικούς νοσηλευτές στα δημοτικά σχολεία χρήζει τυχαιοποιημένων ελεγχόμενων δοκιμών και σχεδιασμού παρεμβάσεων βασισμένων σε δοκιμασμένα θεωρητικά μοντέλα, όπως το Μοντέλο Προαγωγής της Υγείας της Nola Pender (Pender 2011).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ενσωμάτωση των νοσηλευτών στα σχολεία βρίσκεται υπό εξέλιξη στην Ελλάδα ανοίγοντας νέες προοπτικές στην πρόληψη και προαγωγή της υγείας των σχολικών πληθυσμών. Η παρούσα βιβλιογραφική ανασκόπηση ανέδειξε βασικούς τομείς μελέτης στους οποίους επικεντρώνεται η σύγχρονη διεθνής έρευνα ως προς το ρόλο των σχολικών νοσηλευτών στα δημοτικά σχολεία. Οι σχολικοί νοσηλευτές βρίσκονται σε θέση που τους επιτρέπει να διαχειριστούν τα προβλήματα υγείας των μαθητών δημοτικού, να τους ενημερώσουν αλλά και να τους εκπαιδεύσουν σε πολλαπλά θέματα υγείας. Η μελλοντική νοσηλευτική έρευνα θα πρέπει να προσανατολιστεί στην ανάπτυξη νέων τεκμηριωμένων παρεμβάσεων πρωτογενούς και δευτερογενούς πρόληψης και προαγωγής της υγείας από σχολικούς νοσηλευτές στα δημοτικά σχολεία καθώς στη διερεύνηση της αποτελεσματικότητάς τους αλλά και του κόστους τους, χρησιμοποιώντας μετρήσιμους δείκτες των επιδόσεων τους βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα.

Η σχέση της υγείας με την εκπαίδευση είναι αλληλένδετη και η υγεία επηρεάζει τη σχολική απόδοση του μαθητών. Ο σχολικός νοσηλευτής έχει τη δυναμική να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στα δημοτικά σχολεία, τόσο στην υγειονομική περίθαλψη όσο και στην ενημέρωση και την εκπαίδευση των παιδιών, των εκπαιδευτικών και της οικογένειας. Η συμμετοχή του στο σχεδιασμό, στην υλοποίηση και στην αξιολόγηση προγραμμάτων προαγωγής υγείας στα δημοτικά σχολεία κρίνεται επιτακτική. Παράλληλα, η συνεργασία του σχολικού νοσηλευτή με το εκπαιδευτικό προσωπικό κρίνεται ουσιώδης ώστε όλο το σχολικό προσωπικό να λειτουργεί ομαδικά και οργανωμένα για την προάσπιση και την προαγωγή της υγείας των μαθητών στο σχολικό περιβάλλον. Τέλος, οι σχολικοί νοσηλευτές, προκειμένου να επιτυγχάνουν την αποτελεσματική διεξαγωγή των ρόλων τους, θα πρέπει να λαμβάνουν την κατάλληλη κατάρτιση. Η φροντίδα παιδιών σχολικής ηλικίας αποτελεί επαγγελματική πρόκληση δεδομένου ότι η φροντίδα αυτή δεν περιλαμβάνει μόνο την σωματική αλλά και την ψυχική υγεία του παιδιού και η συνεργασία με άλλους επαγγελματίες υγείας αποτελεί στοιχειώδες κομμάτι της (Nordentoft & Wistoft 2012).

ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ

Οι ΟΓΜ και ΣΛ συμμετείχαν στη σύλληψη της ανασκόπησης και πραγματοποίησαν τη συλλογή του βιβλιογραφικού υλικού. Όλοι οι συγγραφείς συνέβαλαν στο σχεδιασμό της ανασκόπησης, στη σύνθεση του βιβλιογραφικού υλικού και στη συγγραφή του κειμένου της υποβληθείσας εργασίας.

Πίνακας 1. Κύρια χαρακτηριστικά των μελετών που συμπεριλήφθησαν στην ανασκόπηση

Συγγραφείς (έτος δημοσίευσης), χώρα	Είδος μελέτης	Σκοπός της μελέτης	Κύρια ευρήματα
Fisher et al. (2018), ΗΠΑ	Μελέτη σκοπιμότητας σε 174 μαθητές πέμπτης τάξης σε δύο δημοτικά σχολεία	Αξιολόγηση της σκοπιμότητας εφαρμογής ενός προγράμματος ευαισθητοποίησης, πρόληψης και ανίχνευσης του σχολικού εκφοβισμού (Tackling It Together) για δασκάλους και σχολικούς νοσηλευτές	Οι αναφορές των μαθητών εμφάνιζαν μεγαλύτερη συχνότητα θυματοποίησης απ' ότι σχολικού εκφοβισμού και τα αγόρια εμφάνιζαν συχνότερα συμπεριφορές σχολικού εκφοβισμού σε σχέση με τα κορίτσια. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα οδήγησε σε αύξηση των γνώσεων των δασκάλων (N=11, p=0,515). Το Ερωτηματολόγιο Αλληλεπίδρασης Συνομηλίκων στο Δημοτικό Σχολείο (PIPSQ) φάνηκε να ανιχνεύει επαρκώς την ύπαρξη θυματοποίησης και σχολικού εκφοβισμού
Gür et al. (2018), Τουρκία	Οιονεί πειραματική μελέτη σε 299 μαθητές πρώτης έως τετάρτης τάξης δημοτικού σχολείου	Αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας ενός εκπαιδευτικού προγράμματος αλλαγής των συνηθειών ονυχοφαγίας μαθητών δημοτικού σχολείου βασισμένου στο Μοντέλο Προαγωγής Υγείας της Pender	Οι μαθητές που συμμετείχαν στο πρόγραμμα, μετά την εκπαιδευτική παρέμβαση των σχολικών νοσηλευτών, δήλωσαν σε μεγαλύτερο ποσοστό ότι δεν δάγκωσαν τα νύχια τους τη μέρα που ερωτήθηκαν και ότι έκοψαν τα νύχια τους εκείνο το σαββατοκύριακο, σε σύγκριση με πριν από την εφαρμογή της παρέμβασης (p<0,001). Επίσης, μετά την παρέμβαση, δήλωσαν σε μικρότερο ποσοστό ότι τράβηξαν/έφαγαν τα νύχια τους, τράβηξαν το δέρμα των νυχιών τους, κάποια παρανυχίδα αιμορράγησε, σε σύγκριση με πριν από την εφαρμογή της παρέμβασης (p<0.001). Το ποσοστό των μαθητών με ελάχιστο ένα μη φυσιολογικό δάχτυλο από 83,9% μειώθηκε στο 6% μετά την παρέμβαση (p<0,001)
Häkkänen et al.(2018), Φιλανδία	Αναδρομική μελέτη σε 172 μαθητές έκτης τάξης δημοτικού σχολείου (ηλικίας 12-14 ετών) που είχαν υπάρξει παχύσαρκοι κατά τη διάρκεια φοίτησής τους στο δημοτικό σχολείο	Αξιολόγηση του τρόπου αναγνώρισης και διάγνωσης της παχυσαρκίας και της παροχής παρεμβάσεων από σχολικούς νοσηλευτές και ιατρούς και σύγκριση των αποτελεσμάτων με τις φιλανδικές εθνικές συστάσεις για την παχυσαρκία	Το 96% των παιδιών είχαν υποβληθεί σε ετήσιες νοσηλευτικές εκτιμήσεις πάνω από δύο φορές. Μόνο το 29% των παιδιών που έγιναν παχύσαρκα κατά τη διάρκεια των πέντε πρώτων τάξεων του δημοτικού έλαβαν διάγνωση παχυσαρκίας, όμως οι σχολικοί νοσηλευτές το είχαν καταγράψει στο ηλεκτρονικό αρχείο υγείας για το 99% των παιδιών. Παρατηρήθηκε απόκλιση στη συμμόρφωση με τις εθνικές συστάσεις καθώς το 28% των παιδιών δεν είχαν λάβει πλάνο διατροφής, 31% δεν είχαν λάβει πλάνο φυσικής άσκησης και για 90% των παιδιών δεν είχαν τεθεί καταγεγραμμένοι στόχοι σχετικά με το βάρος τους
Kim & Kang (2017), Κορέα	Οιονεί πειραματική μελέτη σε 89 μαθητές πέμπτης τάξης σε τρία δημοτικά σχολεία	Αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας ενός εκπαιδευτικού προγράμματος πρόληψης της παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης (C-SAPE) που εφαρμόστηκε από σχολικό νοσηλευτή	Από τη σύγκριση των σκορ των μαθητών σε ερωτηματολόγια αξιολόγησης της ικανότητας τους ως προς γνώσεις και συμπεριφορές αυτοπροστασίας σχετικά με τη σεξουαλική κακοποίηση, δε βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ της ομάδας παρέμβασης και της ομάδας ελέγχου ως προς τις γνώσεις για τη σεξουαλική κακοποίηση (p=0,064) όμως βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς τις συμπεριφορές αυτοπροστασίας (p=0,010) και τη συνολική τους ικανότητα (p=0,001), με την ομάδα παρέμβασης να υπερέχει
Kubik et al. (2018), ΗΠΑ	Τυχαιοποιημένη ελεγχόμενη δοκιμή σε 132 δυάδες παιδιών – γονέων με μαθητές δημοτικού ηλικίας 8-12 ετών που είχαν υψηλό δείκτη μάζας σώματος	Περιγραφή της ανάπτυξης ενός προγράμματος διαχείρισης υγειούς σωματικού βάρους (SNAPSHOT) που παρείχαν σχολικοί νοσηλευτές, το οποίο στόχευε στην αύξηση των υγιεινών διατροφικών πρακτικών και της σωματικής δραστηριότητας και στη μείωση των καθιστικών συμπεριφορών	Η παρέμβαση SNAPSHOT είναι ένα μοντέλο δευτερογενούς πρόληψης της παιδικής παχυσαρκίας που έχει ως βάση το σχολείο, πραγματοποιείται εκτός του σχολικού χρόνου και περιλαμβάνει τέσσερις κατ' οίκον επισκέψεις στις δυάδες παιδιών – γονέων, 14 ομαδικές συναντήσεις παιδιών μία ή δύο φορές ανά μήνα και πέντε ομαδικές συναντήσεις γονέων. Το επίκεντρο της παρέμβασης αφορά την υποστήριξη της λήψης αποφάσεων από το παιδί, δίνοντας έμφαση στις υγιεινές επιλογές και λαμβάνοντας υπόψιν τη σημασία για το παιδί των συνομηλίκων και της αύξησης της προσωπικής του ανεξαρτησίας, την επιρροή των γονέων, τη δυναμική της οικογένειας, πολιτιστικές αξίες, και κοινωνικοδημογραφικούς παράγοντες
Marks et al. (2018), Αυστραλία	Ποιοτική μελέτη με ημι-δομημένες συνεντεύξεις σε 13 εκπαιδευτές διαβήτη που φροντίζαν παιδιά με διαβήτη τύπου 1 στις 3 πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου στην Αυστραλία	Διερεύνηση των εμπειριών εκπαιδευτών διαβήτη που δραστηριοποιούνταν στη διευκόλυνση της χρήσης της εντατικής θεραπείας με ινσουλίνη σε παιδιά δημοτικού σχολείου	Προσεγγίσεις που ανέφεραν οι συμμετέχοντες για τη διευκόλυνση της εντατικής θεραπείας με ινσουλίνη στα πρώτα χρόνια του δημοτικού σχολείου περιελάμβαναν την κανονικοποίηση της εντατικής θεραπείας με ινσουλίνη κατά τη διάγνωση, τη χρήση απλών πλάνων φροντίδας και θεραπείας με αντλία ινσουλίνης, την παροχή προτεραιότητας στη σχολική υποστήριξη και τη συνεργασία με τους σχολικούς νοσηλευτές και γονείς

Mbakaya & Lee (2018), Μαλάουι	Ποιοτική μελέτη με ομάδες εστίασης σε δείγμα 37 ατόμων (19 μαθητές από τρία δημοτικά σχολεία, 9 γονείς, 7 δάσκαλοι και 2 διευθυντές δημοτικού σχολείου)	Διερεύνηση των εμπειριών των μαθητών, του προσωπικού των σχολείων και των γονέων που συμμετείχαν σε ένα σχολικό πρόγραμμα προαγωγής της υγιεινή των χεριών που πραγματοποιήθηκε από σχολικούς νοσηλευτές	Το πρόγραμμα υγιεινής των χεριών έτυχε καλής υποδοχής από τους συμμετέχοντες. Αποτελεσματικές στρατηγικές για την εφαρμογή του προγράμματος κατά την άποψη των συμμετεχόντων αποτελούν η «δέσμευση» των εμπλεκόμενων, ο «επιμερισμός των ευθυνών» μεταξύ σχολείου, σπιτιού και κοινότητας , η «διάδοση καλών πρακτικών» και η «εκτίμηση των προτερημάτων» του προγράμματος
Muggeo et al. (2017), ΗΠΑ	Μελέτη σκοπιμότητας σε 11 μαθητές δημοτικού σχολείου με υψηλά επίπεδα συμπτωμάτων άγχους	Αξιολόγηση της σκοπιμότητας εφαρμογής μιας παρέμβασης βασισμένης σε γνωστικές συμπεριφορικές στρατηγικές (CALM) από σχολικούς νοσηλευτές για τη μείωση των συμπτωμάτων άγχους και βελτίωση των σχολικών επιδόσεων	Παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικές μειώσεις του άγχους των μαθητών, των σωματικών συμπτωμάτων τους και των προβλημάτων συγκέντρωσης τους. Νοσηλευτές (70%), γονείς (81%), και παιδιά (50%) ανέφεραν ότι η παρέμβαση ήταν είτε μερικώς είτε πολύ χρήσιμη
Nordentoft & Wistoft. (2012), Δανία	Ποιοτική μελέτη με τη συμμετοχή σχολικών νοσηλευτών δημοτικών σχολείων με χρήση workshop, ερωτηματολογίων και ομάδων επικέντρωσης	Διερεύνηση της διαδικασίας και των μαθησιακών αποτελεσμάτων από την συνεργασία μεταξύ ομότιμων σε ένα αναπτυξιακό πρόγραμμα υγείας στα πλαίσια της σχολικής νοσηλευτικής	Η συστηματική συνεργασία μεταξύ ομότιμων σχολικών νοσηλευτών επιτρέπει τη μάθηση, την ικανότητά τους να αναστοχαστούν πάνω στην πρακτική τους, τη επικοινωνία τους με συναδέλφους και παιδιά και την ανάπτυξη νέων και καινοτόμων προσεγγίσεων σχολικής νοσηλευτικής. Ωστόσο, απαιτεί χρόνο και ενέργεια και η εισαγωγή της σε μια εργασιακή κουλτούρα όπου οι σχολικοί νοσηλευτές δουλεύουν μόνοι, υπό συνθήκες πίεσης λόγω εργασίας και χρόνου, αποτελεί πρόκληση
Oncu et al. (2018), Τουρκία	Τυχαιοποιημένη ελεγχόμενη δοκιμή σε 96 μαθητές δευτέρας, τρίτης και τετάρτης τάξης δημοτικού σχολείου	Αξιολόγηση της επίδρασης δύο εκπαιδευτικών παρεμβάσεων (με χρήση φθορίζοντος τζελ ή διαδραστική εκπαίδευση) στην αύξηση της αποτελε-σματικότητας του πλυσίματος χεριών	Η αποτελεσματικότητα του πλυσίματος των χεριών αυξήθηκε από 17,9% σε 18,4% στην ομάδα εκπαίδευσης με χρήση φθορίζοντος τζελ και από 15,4% σε 37,7% στην ομάδα διαδραστική εκπαίδευσης. Στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ όλων των σκορ πλυσίματος χεριών παρατηρήθηκαν μόνο στην ομάδα διαδραστικής εκπαίδευσης
Paton et al. (2017), Αυστραλία	Μικτή μελέτη σκοπιμότητας σε 24 σχολικούς νοσηλευτές δημοτικών σχολίων	Αξιολόγηση της σκοπιμότητας, αποδοχής και βιωσιμότητας της εκπαίδευσης σχολικών νοσηλευτών για την εφαρμογή μιας σύντομης συμπεριφορικής παρέμβασης διαχείρισης προβλημάτων ύπνου σε παιδιά	Η παροχή εκπαίδευσης στους σχολικούς νοσηλευτές για την εφαρμογή μιας σύντομης συμπεριφορικής παρέμβασης διαχείρισης προβλημάτων ύπνου ήταν εφικτή και αποδεκτή. Τα επίπεδα αντιληπτής επάρκειας και αυτοπεποίθησης των νοσηλευτών σχετικά με τη διαχείριση των προβλημάτων ύπνου των παιδιών μετά την εκπαίδευση τους ήταν στατιστικά σημαντικά υψηλότερα και φάνηκαν να διατηρούνται 12 μήνες μετά την εφαρμογή της παρέμβασης
Szilagyi et al. (2019), ΗΠΑ	Τυχαιοποιημένη κλινική δοκιμή σε 15.768 παιδιά σε 32 δημοτικά σχολεία	Αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας μιας παρέμβασης υπενθύμισης για τον εμβολιασμό κατά της γρίπης από σχολικούς νοσηλευτές με αποστολή μηνυμάτων στους γονείς των παιδιών	Τα μηνύματα υπενθύμισης που απεστάλησαν στο κινητό των γονέων δεν είχε επίδραση στα ποσοστά εμβολιασμού των παιδιών τους για γρίπη σε σχέση με την ομάδα ελέγχου στην οποία δεν εστάλησαν μηνύματα κειμένου. Το ποσοστό εμβολιασμού ήταν 40% και στις δύο ομάδες της μελέτης
Toli et al. (2013), Ελλάδα	Συγχρονική μελέτη σε 1404 εκπαιδευτικούς δημόσιων δημοτικών σχολείων	Διερεύνηση των γνώσεων και των στάσεων των εκπαιδευτικών σχετικά με την επιληψία και της σχέσης τους με τη συχνότητα ατυχημάτων που προκαλούνται από την επιληψία στην Ελλάδα	Τα αποτελέσματα της μελέτης έδειξαν ότι οι εκπαιδευτικοί δεν μπορούσαν πάντα να αναγνωρίσουν τις εκδηλώσεις μιας επιληπτικής κρίσης ή τον τραυματισμό που προκαλούσε αυτή και ορισμένες φορές χρησιμοποιούσαν λανθασμένους ή και επικίνδυνους χειρισμούς κατά τη διάρκεια των κρίσεων. Οι γνώσεις και οι στάσεις των εκπαιδευτικών φάνηκε να συσχετίζονται με την εμφάνιση ατυχημάτων

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Alexandropoulou, M. (2006). School healthcare services in Hellas The position of school nurse. 45(3), 308–314.

Fisher, K., Cassidy, B., Ren, D., & Mitchell, A. M. (2018). Implementation o. School-Based Bullying Program. Journal of Community Health Nursing, 35(2), 41–48.

Gür, K., Erol, S., & İncir, N. (2018). The effectiveness of a nail-biting prevention program among primary school students. Journal for Specialists in Pediatric Nursing, 23(3), 1–9.

Häkkänen, P., Ketola, E., & Laatikainen, T. (2018). Screening and treatment of obesity in school health care – the gap between clinical guidelines and reality. Scandinavian Journal of Caring Sciences, 32(4), 1332–1341.

Howard-Drake, E. J., & Halliday, V. (2016). Exploring primary school headteachers' perspectives on the barriers and facilitators of preventing childhood obesity. Journal of Public Health (United Kingdom), 38(1), 44–52.

Kim, S. J., & Kang, K. A. (2017). Effects of the child sexual abuse prevention education (C-SAPE) program on south Korean fifth-grade students' competence in terms of knowledge and self-protective behaviors. Journal of School Nursing, 33(2), 123–132.

Kimura, C., Sonobe, M., Ikeda, M., Azuma, T., Hamasaka, M., & Hirata, N. (2018). Primary School Sexuality Relationships Education in Japan-A Collaborative, Qualitative Study. International Journal of Nursing & Clinical Practices, 5(1).

Kubik, M. Y., Fulkerson, J. A., Sirard, J. R., Garwick, A., Temple, J., Gurvich, O., Lee, J., & Dudovitz, B. (2018). School-based secondary prevention of overweight and obesity among 8- to 12-year old children: Design and sample characteristics of the SNAPSHOT trial. Contemporary Clinical Trials, 75(May), 9–18.

Lineberry, M. J., & Ickes, M. J. (2015). The Role and Impact of Nurses in American Elementary Schools: A Systematic Review of the Research. The Journal of School Nursing, 31(1), 22–33.

Marks, A., Wilson, N. J., Blythe, S., & Johnston, C. (2018). Facilitation of Intensive Insulin Therapy in the Early Primary School Setting: Narratives of Australian Diabetes Educators. Comprehensive Child and Adolescent Nursing, 41(3), 213–227.

Mbakaya, B. C., & Lee, R. L. T. (2019). Experiences of implementing hand hygiene for Malawian schoolchildren: a qualitative study. International Nursing Review, 66(4), 553–562.

Muggeo, M. A., Stewart, C. E., Drake, K. L., & Ginsburg, G. S. (2017). A School Nurse-Delivered Intervention for Anxious Children: An Open Trial. School Mental Health, 9(2), 157–171.

Nordentoft, H. M., & Wistoft, K. (2012). Collaborative learning and competence development in school health nursing. Health Education, 112(5), 448–464.

O'Connor, E. A., Evans, C. V., Burda, B. U., Walsh, E. S., Eder, M., & Lozano, P. (2017). Screening for obesity and intervention for-weight management in children and adolescents evidence report and systematic review for the us preventive services task force. JAMA - Journal of the American Medical Association, 317(23), 2427–2444.

Paton, K., Sia, K. L., Peat, R., Stecher, J., & Quach, J. (2019). Implementing a School-Based Sleep Intervention in the First Year of Elementary School: Voices of the School Nurses as Intervention Deliverers. Behavioral Sleep Medicine, 17(3), 225–237.

Pender, N. J. (2011). Heath Promotion Model Manual. University of Michigan, 1–17. http://deepblue.lib.umich.edu/handle/2027.42/85350

Statement, P. (2008). Role of the school nurse in providing school health services. Pediatrics, 121(5), 1052–1056.

Suk, M. H., Oh, W. O., Im, Y. J., & Cho, H. H. (2015). Mediating effect of school nurses' self efficacy between multicultural attitude and cultural sensitivity in Korean elementary schools. Asian Nursing Research, 9(3), 194–199.

Szilagyi, P. G., Schaffer, S., Rand, C. M., Goldstein, N. P. N., Younge, M., Mendoza, M., Albertin, C. S., Concannon, C., Graupman, E., Hightower, A. D., Yoo, B. K., & Humiston, S. G. (2019). Text Message Reminders for Child Influenza Vaccination in the Setting of School-Located Influenza Vaccination: A Randomized Clinical Trial. Clinical Pediatrics, 58(4), 428–436.

Toli, T., Sourtzi, P., Tsoumakas, K., & Kalokerinou-Anagnostopoulou, A. (2013). Association between knowledge and attitudes of educators towards epilepsy and the risk of accidents in Greek schools. Epilepsy and Behavior, 27(1), 200–203.

Σύρου, Ν., Ελευσινιώτης, Ι., Καλοκαιρινού, Α., & Σουρτζή, Π. (2013). Διερεύνηση από Σχολικό Νοσηλευτή των Γνώσεων , Στάσεων και της Συμπεριφοράς των Εκπαιδευτικών για τη Σχολική Υγιεινή. Hellenic Journal of Nursing , 52(3), 333-346.

SYSTEMATIC REVIEW

Exploring the role of school nurses in primary schools: a literature review

Sofia Lykopoulou[1], Ourania Georgia Mitsi[1], Elpiniki Laiou[2]

1. BSc Nursing Student, Department of Nursing, University of Ioannina
2. Adjunct Lecturer, Department of Nursing, University of Ioannina

ABSTRACT

Introduction: The school nurse promotes the health of students within their sphere of responsibility, protects their safety and aims at their balanced development. They therefore have the potential to directly contribute to the assessment, early management and prevention of health problems in the school environment.

Aim: The aim of this bibliographic review was to investigate contemporary research articles on the role of school nurses in prevention, health problem management and health promotion in primary schools.

Methodology: Scientific literature searches were conducted in the electronic databases PubMed and Scopus using the keywords: "primary school" and "school nurse". The criteria used for the inclusion of articles in the review were that they should describe research studies related to health interventions in primary schools and the role of school nurses, published within the last decade in English or Greek. The sample of the present work consisted of 13 research articles (2012 - 2019).

Results: The research studies reported on the prevention and treatment of obesity, the promotion of hand hygiene and influenza vaccination, the prevention of school bullying and sexual abuse, and the management of type 1 diabetes. Further studies investigated the management of stress and sleep problems, the prevention of nail biting and the management of seizures within the school environment.

Conclusions: According to the contemporary scientific literature, the role of school nurses in primary schools is potentially multidimensional. The school nurse can contribute substantially towards promoting the health and balanced development of that particular school population.

Key words: Primary school, children, prevention, school nurse, health

Corresponding author: Ourania Georgia Mitsi
e-mail: mitsi.gwgw@hotmail.gr

Date of submission: 25/06/2022
Publication date: June 2023

Citation: Lykopoulou S., Mitsi O.G. & Laiou E. (2023). Exploring the role of school nurses in primary schools: a literature review. *Hellenic Journal of Nursing Science* 16(2): 51-63, https://doi.org./10.24283/hjns.202325